

Klaipėdos
universitetas

Baltijos regiono istorijos ir
archeologijos institutas

**EKSPERTINIŲ VERTINIMŲ DĖL ATGIMIMO AIKŠTĖS
REKONSTRUKCIJOS KLAIPĖDOJE
MEDŽIAGA IR REKOMENDACIJOS**

Ekspertinius vertinimus apibendrina
dr. Raimonda Nabažaitė ir dr. Vasilijus Safronovas

Klaipėda, 2025-05-19

TURINYS

ANOTACIJA	3
APIBENDRINAMOJI MEDŽIAGA	3
SPRENDŽIAMAS KLAUSIMAS IR DOKUMENTO TIKSLAS	4
AIKŠTĖ MIESTO PLANAVIMO POŽIŪRIU	5
AIKŠTĖS PROJEKTAVIMO PROBLEMŲ ANALIZĖ	7
ISTORINIO PAŽINIMO PROBLEMŲ IR KONFLIKTO TARP AIKŠTĖS RAIDOS PERSPEKTYVŲ KILMĖS ANALIZĖ	9
ARCHITEKTŪRINIO KONTEKSTO IR PANAŠIŲ AIKŠČIŲ TRANSFORMAVIMO KITUOSE MIESTUOSE ANALIZĖ.....	12
ARCHEOLOGINĖS PROBLEMATIKOS ANALIZĖ	15
REKOMENDACIJOS	19

ANOTACIJA

Šis dokumentas parengtas Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos instituto iniciatyva. Juo siekiama apibendrinti ekspertinius vertinimus, išsakytus trijose diskusijose, kurios Atgimimo aikštės klausimu buvo surengtos 2025 m. sausio–kovo mėn. Klaipėdoje.

Į problemą, susidariusią 2024 m. archeologinių tyrimų metu identifikavus aikštės erdvėje vertingus požeminius kultūrinius sluoksnius, dokumente žiūrima plačiai: įtraukiamos miesto erdvinio planavimo, architektūrinės, istorijos, paveldotyrynės ir archeologijos perspektyvos.

Dokumentas baigiamas rekomendacijomis, kurios kyla iš šių ekspertinių vertinimų. Jos adresuojamos aikštės rekonstrukcijos projekto užsakovui – Klaipėdos miesto savivaldybės administracijai, siekiant padėti pasiekti naujos aikštės rekonstrukcijos kokybės dėl projekto koregavimo, kuris bus reikalingas atsižvelgiant į Kultūros paveldo departamento 1-osios nekilnojamojo kultūros paveldo vertinimo tarybos priimtą nutarimą.

APIBENDRINAMOJI MEDŽIAGA

Šio dokumento tekstą parengė dr. Raimonda Nabažaitė ir dr. Vasilijus Safronovas, Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos instituto mokslininkai.

Jis parengtas pirmiausia pagal viešai prieinamą trijų diskusijų medžiagą. Diskusijas surengė iniciatyvinė grupė, 2025-01-22 išplatinsi viešą pareiškimą *Dėl Atgimimo aikštės ir archeologinio paveldo apsaugos*.

Pirmoji diskusija 2025-01-30 vyko Klaipėdos apskrities Ievos Simonaitytės viešojoje bibliotekoje. Diskusijos įrašas prieinamas per nuorodas:

<https://www.youtube.com/watch?v=Cnl6E9dxXN8>;

<https://www.facebook.com/share/v/1Bb9oMTDTs/>. Joje pasisakę pagrindiniai pranešėjai:

1. Dr. **Vasilijus Safronovas**, istorikas, Klaipėdos universiteto profesorius, daugelio tyrimų Klaipėdos istorijos, architektūros istorijos ir paveldo temomis autorius;
2. **Vaidotas Dapkevičius**, architektas, 2011–2018 m. Lietuvos architektų sąjungos Klaipėdos apskrities organizacijos valdybos pirmininkas; Vilniaus dailės akademijos Urbanistikos, architektūros ir dizaino instituto, 2012–2018 m. veikusio Klaipėdoje, pirmasis vadovas;
3. Dr. **Raimonda Nabažaitė**, archeologė, Klaipėdos universiteto mokslo darbuotoja, daugelio archeologinių tyrinėjimų ir archeologinio paveldo visuomeninio aktualinimo projektų vadovė.

Antroji diskusija 2025-02-21 vyko Klaipėdos apskrities Ievos Simonaitytės viešojoje bibliotekoje. Diskusijos įrašas prieinamas per nuorodą:

<https://www.youtube.com/watch?v=qFz5NVgSy2Y>. Joje pasisakę pagrindiniai pranešėjai:

1. Dr. **Marija Drėmaitė**, Vilniaus universiteto profesorė ir kultūros paveldo ekspertė, XX amžiaus architektūros istorikė, viena iš Kauno modernizmo architektūros nominacinės bylos UNESCO pasaulio paveldo centrai autorių;
2. **Mantas Daukšys**, architektas, nuo 2021 m. Lietuvos architektų sąjungos Klaipėdos apskrities organizacijos valdybos pirmininkas.

Trečioji diskusija 2025-03-21 vyko Lietuvos nacionalinio dailės muziejaus Prano Domšaičio galerijoje. Diskusijos įrašas prieinamas per nuorodą:

<https://www.youtube.com/watch?v=PLvAv4kQL74>. Joje pasisakę pagrindiniai pranešėjai:

1. **Mindaugas Pakalnis**, urbanistas, 2016–2023 m. Vilniaus miesto vyriausiasis architektas, šiuo metu Statybos sektoriaus vystymo agentūros Urbanistikos padalinio vadovas;
2. Prof. **Algis Vyšniūnas**, architektas, urbanistas, 2002–2008 m. Vilniaus Gedimino technikos universiteto Architektūros fakulteto Urbanistikos katedros vedėjas, 2004–2011 m. šio universiteto Urbanistinės analizės mokslo laboratorijos vadovas; Vilniaus dailės akademijos Urbanistikos, architektūros ir dizaino instituto, 2012–2018 m. veikusio Klaipėdoje, paskutinysis vadovas.

SPRENDŽIAMAS KLAUSIMAS IR DOKUMENTO TIKSLAS

Atgimimo aikštėje Klaipėdoje 2024 m. pradėti archeologiniai kasinėjimai pagal 2023-04-05 Kultūros paveldo departamento Klaipėdos teritorinio skyriaus suderintą projektą ir Mokslinės archeologijos komisijos 2024-07-22 išduotą archeologinių tyrimų leidimą.

Darbų užsakovas – Klaipėdos miesto savivaldybė. Savivaldybės skelbtą viešųjų pirkimų konkursą laimėjęs rangovas – UAB „Infes“. Statybos leidimas išduotas 2023-04-14. Projektu siekiama pertvarkyti Atgimimo aikštę dalyje sklypo Danės g. 17B įrengiant 231 vietos požeminę automobilių saugyklą.

Pažymėtina, kad derinant leidimą archeologiniams tyrimams, buvo įvertinta tik *žvalgymų* ir *žvalgomųjų* archeologinių tyrimų, vykusių iki tol (pirmiausia 2014–2017 m.), medžiaga. 2024 m. pradėtų, bet dar nebaigtų *detaaliųjų* archeologinių tyrimų įvertinimas parodė, kad tyrinėtame sklype yra vertingų statinių ir grindinių. Tą konstatavo Kultūros paveldo departamento prie Kultūros ministerijos 1-oji nekilnojamojo kultūros paveldo vertinimo

taryba, 2024-10-22 ir 2024-12-10 posėdžiuose svarsčiusi archeologų ir architektūrinių tyrimų ataskaitas. Iš esmės Vertinimo taryba priėmė nutarimą: 1) dalies atidengtų statinių ir grindinių nesaugoti; 2) dėl kitos dalies spręsti, kai bus atlikti išsamesni architektūriniai ir archeologiniai tyrimai, kitaip tariant, kai archeologai atnaujins savo darbą; 3) trečią atidengtų statinių ir grindinių dalį saugoti ir rengti aktą dėl tikslaus jų vertingųjų savybių apibūdinimo.

Šis Vertinimo tarybos nutarimas iš esmės keičia situaciją ir anksčiau suderinto projekto dizaino bei apimties įgyvendinimo galimybes. Klaipėdos miesto savivaldybės administracija, atsižvelgdama į Vertinimo tarybos nutarimą ir į būsimų archeologinių tyrimų (kai jie bus atnaujinti) rezultatus, privalės peržiūrėti suderintą projektą ir keisti jį, atsižvelgdama į poreikį išsaugoti kultūros paveldo vertybes.

2024-09-30 visi darbai aikštėje užsakovo ir rangovo sutarimu buvo sustabdyti dėl ten rastų sprogmenų. Dėl to susidariusi pauzė įgalino iniciatyvinę grupę sutelkti skirtingas profesines kompetencijas bandant dar kartą įvairiais rakursais permąstyti susidariusią situaciją.

Šiuo dokumentu siekiama pateikti trijų diskusijų, kurias 2025 m. sausio–kovo mėnesiais iniciatyvinė grupė surengė tuo tikslu, apibendrintą medžiagą ir rekomendacijas, kuriomis Klaipėdos miesto savivaldybės administracija galėtų vadovautis priimdama tolesnius sprendimus.

Rengdami šį dokumentą, žiūrime į jį kaip į Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos instituto bandymą savo kompetencijos ribose padėti Klaipėdos miesto savivaldybės administracijai ieškoti išeičių iš susidariusios situacijos.

AIKŠTĖ MIESTO PLANAVIMO POŽIŪRIU

(pagal architekto ir urbanisto prof. Algio Vyšniūno viešai pateiktą medžiagą ir jo pasisakymą 2025-03-21 diskusijoje)

Esminis klausimas, į kurį turi būti atsakyta pirmiausia, yra kas turėtų būti Atgimimo aikštė – suformuota erdvė (aikštė kaip urbanistinės trimatės (3D) erdvės tipas – samprata, dominuojanti istoriniuose miestuose), istorinis kvartalas, skveras su meno kūriniumi ar tiesiog sklypas investitoriui? Apsispręsti šiuo klausimu raginta dar 2013-06-06 Algio Vyšniūno paskaitos, kuri buvo skaitoma Klaipėdos miesto savivaldybėje, „Atgimimo aikštė Klaipėdoje. Ką prisimename ir ko norime?“, metu. Visa diskusija, kuri vyko dėl Atgimimo aikštės 2012–2017 m., šio klausimo neišsprendė.

Teikdama prioritetą greičiui ir procedūroms, Klaipėdos miesto savivaldybės administracija architektų pasiūlymų atranką atliko ne atviro konkurso būdu, o pagal viešųjų pirkimų

procedūrą¹. Vengdama pasitelkti kompetencijas, ji 2017 m. pasirinko ne konceptualią priėgą, bet aikštės tvarkymą pagal ūkinę komunalinę sampratą. Skirtingai nei kultūrinė samprata, kuri akcentuoja, kad Atgimimo aikštė yra sovietmečiu sudarytas plotas, kuriame gausu istorijos ženklų, todėl reikia spręsti urbanistinio integralumo ir istorinio informatyvumo uždavinius, ši – ūkinė komunalinė – samprata atstovauja požiūriui, kad Atgimimo aikštė yra neužstatytas plotas, kuriame tereikia spręsti komunalinį uždavinį – tvarkyti dangas, akcentuojant želdynų svarbą, ir išdėstyti aplinkotvarkos elementus (suoliukus, šviestuvus, šiukšlių dėžes, dviračių stovus ir t. t.). Tokia samprata su erdviu formavimu neturi nieko bendra. Tai elementari konversijos praktika, kai fiziškai sutvarkomos nudėvėtos teritorijos. Miesto politikams tais atvejais, kai jie nesiryžta imtis kardinalesnių pertvarkymų, paprastai tai labai patinka, nes rezultatas būna pasiekiamas gana greitai, o efektą sustiprinti dar leidžia ir koks nors įkomponuotas meninis akcentas.

Nesudėtingose situacijose tai pasiteisina, bet problemos prasideda tada, kai pasirodo istoriniai ir kultūriniai sluoksniai. Būtent taip ir atsitiko Klaipėdoje, kai archeologai atrado buvusio užstatymo fragmentus. Požeminė dalis, kur numatoma automobilių saugykla, kėsina į archeologinį paveldą, o tai keičia situaciją iš esmės. Kad jo ten nėra, nebuvo galima nežinoti².

Galima sakyti, kad požiūris į paveldą yra miesto kokybės indikatorius. Istorinių Europos miestų praktika rodo, kad archeologiniai sluoksniai, išnykusių pastatų išlikę elementai (pamatai, sienos ir kt.) gali būti naujų unikalių architektūrinių sprendimų katalizatorius. Tačiau iki šiol Klaipėdos mieste nebuvo nei noro, nei supratimo, nei tinkamų kompetencijų spręsti paveldo integravimo į naują urbanistinį kontekstą metodologinius klausimus.

Tą ir būtina daryti šioje situacijoje, pirmiausia dar kartą grįžtant prie klausimo, kaip antžeminė dalis susijusi su požemine. Kaip du atskiri projektai, požeminė saugykla ir antžeminis „komunalinis sutvarkymas“ gal ir gali egzistuoti, bet nei tarpusavyje, nei su aplinkiniu kontekstu šiuo metu jie niekaip nesusieti. Urbanistinių kompetencijų turintys ekspertai unisonu abejoja, ar miestui ši požeminė saugykla ir platus prospektas virš jos reikalingi. Pasirinktas antžeminės dalies dizainas yra trumpalaikis sprendimas, kuris menkai

¹ Turimas galvoje 2017 m. sausio 4 d. Klaipėdos miesto savivaldybės administracijos paskelbtas projekto „Atgimimo aikštės sutvarkymas, didinant patrauklumą investicijoms, skatinant lankytojų srautus“ techninio projekto parengimo ir projekto vykdymo priežiūros paslaugos pirkimas. Šiam pirkimui pasiūlymus pateikė keturios bendrovės, iš jų viena buvo atmesta dėl neatitikimo pirkimo sąlygoms. Pasiūlymus pirkimui vertino iš savivaldybės skyrių atstovų sudaryta komisija, vadovaujama tuometinio administracijos direktoriaus Sauliaus Budino. Rezultatas – 2017-05-05 savivaldybės sudaryta paslaugų sutartis Nr. J9-1098 su AB „Panevėžio statybos trestu“ jungtinėje veikloje su UAB „Cloud architektai“.

² Dar 2006 m. per Architektų dienas Klaipėdoje buvo pristatytas Margaritos Podagelytės magistro baigiamasis darbas „Klaipėdos istorinio centro visuomeninių erdvių architektūrinė-urbanistinė koncepcija“ (vadovas prof. Algis Vyšniūnas), kuris vertino galimybę po aikšte numatyti archeologinę ekspoziciją.

pritaikytas konkrečiai vietai, gali būti įgyvendintas bet kur ir už kurio nėra tvarumą demonstruojančio požiūrio.

Atgimimo aikštės pradėto įgyvendinti projekto pagrindinė klaida – nebuvo atsakyta į aksiologinę (su kuo turime reikalą?) ir metodologinę (ką daryti toliau?) problemas, kitaip tariant, nebuvo identifikuota, kas yra pagrindinis objektas (aikštė) ir kokie joje įgyvendintini plėtros bei apsaugos režimai. Reikalingas plėtros ir apsaugos balansas, o būtent jis ir nebuvo nustatytas. Diskusijos objektas turėtų būti ne meninis akcentas, o Atgimimo aikštės erdvinio formavimo strategija. Bet tokios strategijos sudėtinė dalis – identifikuotos istorinės vertybės. Labai svarbu suprasti, kad tokios pat, kaip Atgimimo aikštėje, problemos anksčiau ar vėliau išryškės visoje senojoje miesto dalyje, kurioje bus vykdomi panašūs projektai. Todėl reikalingos ne teisininkų ar savivaldybės valdininkų kompetencijos, o sisteminis požiūris ir metodinė platforma, kuri padėtų turėti sprendimus panašioms problemoms ateityje. Tą galima padaryti tik sutelkus akademinės kompetencijas.

AIKŠTĖS PROJEKTAVIMO PROBLEMŲ ANALIZĖ

(pagal architektų Vaidoto Dapkevičiaus ir Manto Daukšio diskusijose pateiktą medžiagą)

Pirmieji Atgimimo aikštės erdvei po 1990 m. surengti architektūriniai konkursai (1994; 1998) atvedė į 2000 m. patvirtintą detalų planą, kurio neskubėta įgyvendinti. Į dabartinį projektinį sprendimą³ atvedė 2012 m. mieste atgijusi diskusija dėl aikštės užstatymo. Šią diskusiją Klaipėdos miesto savivaldybės administracija moderavo ne visuomet eidama koja kojon su ekspertine bendruomene ir įsiklausydama į jos išvadas. Nors savivaldybė užsakė Klaipėdos miesto Atgimimo aikštės ir gretimų raidos galimybių studiją (2014–2015), architektų profesinė bendruomenė pagrįstai kritikavo jos rengimą ir galutines išvadas⁴. Alternatyvūs pasiūlymai (pvz., parengti Vilniaus dailės akademijos Klaipėdos fakulteto) nebuvo įvertinti. Tolesnį žingsnį į esamo projekto užsakymą savivaldybė žengė vadovaudamasi šios galimybių studijos rezultatais.

Architektų bendruomenei atstovaujanti Lietuvos architektų sąjungos Klaipėdos apskrities organizacija 2015 m. ragino organizuoti *atvirą* architektūrinį konkursą. Nepaisant to, tas

³ 2017–2022 m. antžeminės dalies projektą parengė UAB „Cloud architektai“ (projekto vadovas Tadas Kasperavičius, archit. Antanas Dagelis), požeminės dalies techninį projektą UAB „SRP Projektas“ (projekto vadovas Tadas Kasperavičius).

⁴ Žr. 2015-03-17 Klaipėdos miesto Atgimimo aikštės ir gretimų raidos galimybių studijos recenziją (autoriai: doc. Inesa Alistratovaitė-Kurtinaitienė, doc. Vaidotas Dapkevičius, doc. Dalia Dijokienė, Vytenis Rudokas, prof. Algis Vyšniūnas).

būdas, kuriuo 2017 m. buvo išrinktas šiuo metu patvirtintas ir pradėtas įgyvendinti projektas, iš esmės buvo *uždaras*. Kitų alternatyvų nei ta, kurią nutarta įgyvendinti, visuomenė nematė. Tad kokiais kriterijais vadovaujantis priimtas sprendimas dėl pagrindinės miesto aikštės architektūrinės ir erdvinės kokybės, nėra aišku. Dar kartą poziciją dėl to, kad Klaipėdos miesto savivaldybės administracija nekorektiškai organizavo Atgimimo aikštės projektavimą, Lietuvos architektų sąjungos Klaipėdos apskrities organizacija savivaldybei išsakė 2020 m. gruodį.

Iš esmės architektų bendruomenė kritiškai vertina patvirtintą ir realizuoti pradėtą antžeminį aikštės projektą, kuris yra žemos kokybės, su aplinka nesusijęs, tik paviršutiniškai perteikiantis sąsają su Senamiesčiu. Rezultatas to būdo, kaip Klaipėdos miesto savivaldybės administracija rengė tokios svarbios miestui erdvės, kaip Atgimimo aikštė, projektavimą, labai aiškiai rodo, kad *atviro* konkurso nebuvimas yra blogas būdas sprendimui priimti.

Šiuo metu Klaipėdos architektų bendruomenėje ne tik Atgimimo aikštės antžeminės dalies sprendimų kokybė vertinama žemai, bet ir požeminė automobilių saugykla vertinama kaip nereikalinga miestui (nebėra poreikio aptarnauti greta esančio Klaipėdos valstybinio muzikinio teatro ar kito visuomeninio objekto). Maža to, 2024–2025 m. sandūroje kilusi diskusija rodo, kad projektas nepakankamai įvertino ir objekto vietos archeologinį paveldą⁵.

Architektų bendruomenė siūlo išnaudoti susidariusią pauzę, kaip galimybę priimtiems sprendimams patikrinti, dar kartą permąstant patvirtintą projektą pasikvietus ekspertus, papildant ir galimai pakeičiant jį, kiek tai įmanoma.

Tuo tikslu būtini skubūs tyrimai, kurie ne tik galėtų pastūmėti į priekį įstrigusį Atgimimo aikštės rekonstrukcijos projekto įgyvendinimą, bet ir leistų išvengti panašių situacijų kituose tokio pobūdžio projektuose, kurie bus įgyvendinami ateityje. Nors Klaipėdoje nėra urbanistinių kompetencijų centro (skirtingai nei Vilniuje ar Kaune), tą įmanoma padaryti sutelkus esamas ekspertines pajėgas duomenims analizuoti. Bet to nereikėtų daryti bandant spręsti situaciją savivaldybės skyriuose, kurie yra paskandinti procedūrose, be to, dažnai ir stokoja visų tokiai analizei būtinų kompetencijų.

Esminis klausimas, kurį būtina spręsti šiandien, yra Atgimimo aikštėje sukurti vizualiai kokybišką ir priimtina produktą. Jau transformuotas miesto centras turi įgauti naują kokybę priimtinomis priemonėmis, su visa pagarba Senamiesčiui, bet nesiekiant „nugalėti“ architektūrinių transformacijų, kurios įvyko aikštėje per pastaruosius 80 metų. Troškimą pajusti vietos dvasią ir ryšį su praeitimi gali kompensuoti autentiškos detalės, inkorporuotos į

⁵ Žr. 2025-03-05 Lietuvos architektų sąjungos Klaipėdos apskrities organizacijos raštą Klaipėdos miesto merui ir Klaipėdos miesto savivaldybei.

naują dizainą. Tą galime padaryti išnaudodami šiandien atsiradusią unikalią galimybę archeologijos duomenimis praturtinti projektą ir tuo pilietiškai žengti į priekį, nešvaistant jau įdėtų pastangų.

ISTORINIO PAŽINIMO PROBLEMŲ IR KONFLIKTO TARP AIKŠTĖS RAIDOS PERSPEKTYVŲ KILMĖS ANALIZĖ

(Klaipėdos universiteto profesoriaus dr. Vasilijaus Safronovo pranešime 2025-01-30 suformuluotos esminės tezės)

1. Istoriniu požiūriu, netinkamą situacijos vertinimą ligšioliniame požiūryje į Atgimimo aikštę formuoja tai, kad dažniausiai yra regimas tik pokariu joje susiformavęs sluoksnis. Todėl į erdvę žiūrima kaip į aikštę (ar net jos dalį – konkretų sklypą).

Toks požiūris visiškai ignoruoja šios erdvės istorines sąsajas su Senamiesčiu, o tos sąsajos iki Antrojo pasaulinio karo buvo labai ryškios.

Iš tiesų į dabartinę Atgimimo aikštės erdvę reikia žiūrėti kaip į vėliausiai (XVIII a. antroje pusėje) užstatytą Klaipėdos senamiesčio dalį: iki XX a. vidurio čia būta užstatymo, pagal mastelį, sklypų dydį, pastatų tūrius ir stilistiką būdingo Senamiesčiui ir pagal tuos pačius kriterijus besiskiriančio nuo aplinkinio konteksto. Tą lėmė istorinės priežastys: XVI–XVII a. tai buvo dalis Priemiesčio (*Vorstadt*) – miesto bendruomenės žemių anapus upės, kurioje sklypai priklausė miestiečiams. Dalis tų sklypų po 1678 m. buvo paimta tvirtovės poreikiams ir niveliuota ravelinui ir gynybiniam grioviui įrengti. Tačiau kai raveliną XVIII a. viduryje buvo nutarta nukasti, o griovį užpilti, miestiečiai vėl greitai užstatė šią erdvę dar XVIII amžiui būdingais užstatymo tipais.

Istorinės priežastys lėmė ir tai, kad į Atgimimo aikštės erdvę ilgai nebuvo žiūrima kaip į kažką, kas su Senamiesčiu susiję. Pirma, sovietmečiu buvo dirbtinai nukirsti iki tol egzistavę erdviniai ryšiai su miesto urbanistine struktūra anapus upės. Antra, paminkloaugos tyrimai XX a. 7–8-uoju dešimtmečiais dar buvo labai paviršutiniški ir neturėjo galimybės analizuoti tiek istorijos šaltinių, kiek jų pažįstame šiandien. Dar ir po 1990 m. visa erdvė kairiajame upės krante istoriniuose tyrimuose neretai vadinta *Krūmamiiesčiu*, nors iš tiesų šis prasidėjo tik į šiaurę nuo dab. Vytauto g.

Vienintelė aikštė, iki karo egzistavusi dabartinės Atgimimo aikštės erdvėje, buvo vadinamoji Aleksandro aikštė (dab. Liepų ir Herkaus Manto g. sankryža) – būtent ji, o ne Dangės upė, iki Antrojo pasaulinio karo buvo simboliniai „vartai į Senamiestį“, atvėrę erdvę į tankaus perimetrinio užstatymo kvartalų visumą abipus Dangės upės.

2. Klaidingai neretai įsivaizduojama ir tai, kokia buvo šios erdvė raida XX amžiuje. Esmines jos deformacijas lėmė ne paskutiniai Antrojo pasaulinio karo metai (1944–1945 m.), bet pokario procesai, dėl kurių ši buvusi Senamiesčio erdvė vis buvo transformuojama į kažką nauja, bet įveiklinimo prasme nauja kokybė visai erdvei, nepaisant visų bandymų, niekada taip ir nebuvo suteikta.

Aikštės erdvė iki 1944 m. pateko į penkis užstatytus kvartalus, kuriuose buvo 18 gyvenamųjų, komercinių, valdžios įstaigų ir korporacijų valdytų sklypų. Kvartalai nukentėjo nuo bombardavimų 1944 m. rudenį, bet daug intensyviau senasis užstatymas čia griautas jau karui pasibaigus. Taip kompaktiška 0,4 ha buv. Aleksandro aikštė buvo „išauginta“ į 2 ha erdvę, kurios dalis 1948 m. gavo Tarybų, o 1976 m. – Lenino aikštės vardą. Griovimas etapais šioje erdvėje nestojo iki XX a. 9-ojo dešimtmečio, kai buvo pastatytas „Klaipėdos“ viešbutis.

Kokių rezultatų tuo buvo pasiekta?

- a) Naujas miesto centras, kurį čia vis bandyta kurti po 1945 m., vargu ar buvo sukurtas. Nors naujas planinis ir erdvinis sprendimas ilgainiui buvo išbaigtas, iš tiesų jis reiškė, kad vidury miesto tebuvo suformuota „dykra“, kuri didžiąją metų dalį likdavo tuščia, žmonių pereinama ir prisipildydavo dažniausiai tik per eitynes, mitingus ar masinius susibūrimus.
- b) Nepaisant dar 1975 m. Paminklų konservavimo instituto Klaipėdos skyriaus architektų išsakytų įspėjimų⁶, Senamiesčiui buvo padaryta žala, kurią lėmė faktas, kad aikštės erdvė nebuvo traktuojama kaip Senamiesčio dalis; jos plėtimas padidino ir pagilino barjerą tarp dviejų tuo pačiu metu skirtinguose upės krantuose besiformavusių istorinių miesto dalių.

3. 1975 m. rekonstrukcijos projektas, pritaikant aikštę Lenino statulai (archit. Vytautas Čekanauskas) ir po to įgyvendinta „Klaipėdos“ viešbučio statyba (archit. Gytis Tiškus) **užprogramavo visą penkis dešimtmečius Klaipėdoje trunkantį konfliktą dėl šios erdvės.** Dalykine prasme šis konfliktas remiasi į du priešingus miesto architektų skirtingų „frakcijų“ siūlytus scenarijus, kurie, įvairiomis formomis atgimdami, plėtojasi jau penkis dešimtmečius:

- a) Vienas jų teigia, kad norint turėtą „gyvybingą“ erdvę, kuri būtų susieta aktyviais ryšiais su aplink ją esančiomis istorinėmis miesto erdvėmis (pirmiausia Senamiesčiu), būtina ją mažinti ir išlaikyti / atkurti jos istoriškumą.

⁶ „Tarybų aikštei turėtų užtekti jau esančio Kultūros rūmų bokšto, tačiau pačią aikštę matomai reikėtų sumažinti statant naujus pastatus.“ – *Klaipėdos senamiesčio regeneracijos projektas. Detalaus išplanavimo projektas.* Klaipėda, 1975, p. 108.

b) Antras jų sanuotą ir perplanuotą erdvę priima kaip faktą ir teigia, kad Lenino (dab. Atgimimo) aikštė – erdvė, kuri su senąja (ikikarine) Klaipėda jau nieko bendra neturi. Čia esą reikalinga reprezentatyvi aikštė susirinkimams ir renginiams.

Po 1991 m. Klaipėdoje daugiausia buvo kalbama apie būtinybę vėl perplanuoti šią miesto erdvę pagal pirmąjį scenarijų. Nukėlus Lenino statulą (1991), tai virto tam tikru aikštės „desovietizavimo“ planu: šiame kontekste atsirado ir naujas pavadinimas (1995), kurio reikšmė – *Atgimimas* – pirmiausia susijusi su atkūrimu, atgavimu to, kas kadaise buvo prarasta. Tačiau judėti šio scenarijaus įgyvendinimo linkme vis nebuvo pradėdama, nes antrojo scenarijaus šalininkai jį vis kvestionuodavo „nepaneigiamu“ argumentu – esą pirmasis scenarijus prasilenkia su realybe, nes norima atkurti tai, ko nebėra.

Taigi po 1991-ųjų, nepaisant pakeistų iškabų ir nuimtos Lenino statulos, realus aikštės „desovietizavimas“ neįvyko. Atvirkščiai, joje toliau rengtos eitynės, mitingai ir renginiai; švęsta net Vasario 16-oji (paskutinį kartą 2024 m.). O dalis aktyvistų net siūlė pastatyti naują paminklą vietoje Lenino. Kitaip tariant, erdvėje toliau kartoti išmokti sovietiniai ritualai, vyko tolesnis sovietinio relikto „konservavimas“.

Nauja linkme viską bandyta pasukti, kai įsijungė bandymai į aikštės pertvarkymą įtraukti stambųjį verslą arba „solidų“ viešą investuotoją, susiejant aikštės pertvarkymo idėją su tokio investuotojo interesais. Biurų pastatai, nauja savivaldybė, Klaipėdos valstybinio muzikinio teatro pastato plėtra aikštės sąskaita – visa tai tokių bandymų pavyzdžiai, kadaise čia buvusiems Senamiesčio kvartalams siūlę tai, kas jiems nebūdinga. Tą lėmė ir 2000-07-05 patvirtintas detalusis planas, kuris perėmė pirmojo scenarijaus šalininkų idėją (reikia „užstatyti“), bet neįvedė privalomo reikalavimo tą daryti Senamiesčiui būdingu charakteriu (dydžiu, formomis, proporcijomis).

Požeminis parkingas – nauja idėja, tuometinio vyr. architekto Almanto Mureikos bene pirmą kartą išsakyta dar 2005 m.⁷, savaime nebūtų bloga. Tačiau detalieji archeologiniai tyrimai labai aiškiai atskleidė moralinę kainą, kurią tektų sumokėti norint jį įrengti būtent šios aikštės vietoje (Senamiesčio grindinių, senųjų namų pamatų išgriovimas). Tokiame kontekste požeminės automobilių saugyklos idėja tampa ne kuo kitu, o recidyvu – veiksmų kartojimu pagal tą pačią griovimo logiką, kurią 1988–1991 m. permainų epocha vieną kartą jau delegitimavo.

⁷ Edita Užkuraitė, Miesto planuotojai kiekvienam žada po aikštę. *Vakarų ekspresas*, 2005-10-15.

ARCHITEKTŪRINIO KONTEKSTO IR PANAŠIŲ AIKŠČIŲ TRANSFORMAVIMO KITUOSE MIESTUOSE ANALIZĖ

(Vilniaus universiteto profesorės dr. Marijos Drėmaitės pranešime 2025-02-22
suformuluotos esminės tezės)

1. Problema, kurią kelia Atgimimo aikštė, nėra būdinga vien Klaipėdai, o generinės architektūros sprendimas, kaip bandymas tą problemą išspręsti, nebūtinai yra tinkamiausias.

Po 1990 m. panašios problemos kilo dėl Vilniaus, Kauno ir Klaipėdos aikščių. Iš pirmo žvilgsnio visos jos tapo probleminėmis, kai, išėjus iš sovietinės realybės, visais trimis atvejais radosi lūkestis pakeisti sovietmečiu sukurtas erdves. Šis lūkestis generavo visą tolesnę daugkartinių konkursų dinamiką. Bet visais trimis atvejais pokyčių įgyvendinimas įstrigo. Ir visuose trijuose miestuose buvusios Lenino aikštės tapo konfliktus provokuojančiomis vietomis.

Šio reiškimo paaiškinimas nėra vien posovietinės traumos efektas. Mat esama kito reiškimo, nieko bendra su posovietinės erdvės traumomis ar posovietinių miestų transformacijomis neturinčio. Per architektūrines apžvalgas, socialinius tinklus sklinda globalios idėjos apie aikščių patogumus, kurios daro įtaką viešųjų erdvių homogenizacijai, jų atsiskyrimui nuo istorinės aplinkos ne tik Europos, net ir globaliu mastu. Įgyvendinami „migruojantys“ projektai, kurie gali būti įgyvendinami bet kur. Tai vadinama generine architektūra.

Generinė architektūra – tai beveidė, universali, neturinti ryšio su istorine aplinka ir „saugi“ (pirmiausia politikams ir turistams) architektūra. Konstatacija apie generinės architektūros įsigalėjimą, apie daugelio aikščių supanašėjimą jų rekonstrukcijų metu per pastaruosius 25 metus – tai Šveicarijos kraštovaizdžio architektų didelio tyrimo rezultatas. Jie pastebėjo, kad medžiagų, technologinių sprendimų, sensorių, interaktyvių elementų, detalių skirtumai įgyvendinant tokių aikščių projektus nenusveria fakto, kad tokios aikštės ne integruojamos į istorines miesto aplinkas, o sąmoningai išsiskiria. Tarpusavyje supanašėjančios aikštės tampa veikia turistinėmis atrakcijomis, nei vietomis, kuriose būna vietos gyventojai. Pasak jų, „Kurdami vis labiau išsiskiriančius projektus, dizaineriai viešąsias erdves padaro nepriklausomomis nuo savo aplinkos sąmoningai, ir paverčia jas objektais, kuriuos galima perkelti iš vieno miesto į kitą.“ Projektuojant, reaguojama ne į kiekvieną kartą unikalią istorinę aplinką, o tik vienas kažkur jau įgyvendintas generinės architektūros projektas reaguoja į kitą.

Generinės architektūros sprendimai pasiekė ir Rytų Europos šalis, kur tapo itin pamėgti politikų, nes padėjo greitai ir lengvai spręsti problemines, disonuojančio paveldo erdves ir aikštes. Jie įgyvendinami ir Lietuvoje.

Vilniuje Lenino aikštė turėjo visą Lukiškių aikštės paveldo sluoksnį. Matyt, šis sluoksnis sukliudė imtis invazijos į aikštės požeminę dalį, nors kaip (ir ar) ji turi transformuotis, diskutuojama iki šiol. Bet tarp buvusių Lenino aikščių Kaune ir Klaipėdoje – Vienybės aikštės Kaune ir Atgimimo aikštės Klaipėdoje – paralelių daugiau. Abiem atvejais architektūrinių konkursų praktikos po 1990 m. nesuveikė. Ir Kauno Vienybės a., ir Klaipėdos Atgimimo a. atvejais imtasi įgyvendinti generinės architektūros projektus.

2. Kauno aikštės rekonstrukcijos pavyzdys pagal savo logiką labai panašus į Klaipėdos. Tai suteikia gerą progą kažko iš Kauno pavyzdžio išmokti, Klaipėdai siekiant geresnio rezultato.

Tai, kas įvyko Kaune rekonstruojant Vienybės aikštę, yra generinės architektūros įgyvendinimo pavyzdys. Sovietmečiu gerų architektų gerai suformuota erdvė su dviem projektavimo institutais ir Lenino statula transformavosi į kauburėlių, riedučių, kavinių, medelių, vandens taškelių erdvę.

Kaune įgyvendintas projektas buvo komercinis. Išnuomojus SBA grupei, ji įpareigota rekonstruoti aikštę, bet poreikis grįstas požeminiu parkingu, kurio įrengimas irgi buvo iš esmės privatus projektas: SBA grupė įrengė 500 vietų parkingą, kur 450 vietų numatyta koncernui, o 50 vietų miestui. 2020 m. pavasarį baigto įgyvendinti projekto požeminės dalies autoriai UAB „Giedraitis & Architektai“, antžeminės dalis autoriai „3deluxe“ – architektų grupė iš Vokietijos.

Kaune požeminio parkingo poreikis buvo grindžiamas tuo, kad greta šiandien yra trys dideli biurų pastatai. Koks realus požeminės automobilių saugyklos poreikis Atgimimo aikštėje Klaipėdoje, kai Klaipėdos valstybinis muzikinis teatras teigia, kad jam tokios saugyklos nebereikia, viešbutis „Victoria“ viešai neigia, kad parkingas jam reikalingas, o kitas viešbutis „Amberton Hotel Klaipėda“ visai greta turi savo daugiaaukštę antžeminę saugyklą? Automobilių saugykla pati savaime yra gėris, bet kiekvieną kartą būtina apgalvoti ir spręsti, kur jos įrengimas mažiausiai žalojantis ir mažiausiai keičiantis.

Sprendimo įgyvendinimas Kaune veikiau supriešino, nei suvienijo visuomenę. Ekspertinė nuomonė šio projekto sprendimams nepritarė. 2018 m. Kauno regioninė architektūros taryba konstatavo, kad Vienybės aikštės projekto įgyvendinimas ignoruos istorinę miesto savastį, o diskusijos su visuomene tik imituojamos. Anot jų, nebuvo padaryti istoriniai tyrimai, projektas neatitiko viešojo intereso, kompoziciškai nerespektavo gretimybių, disonavo su

jomis, nuvertino esamas nekilnojamo kultūros paveldo vertingąsias savybes (Karo muziejaus sodelis), naikino Vienybės aikštės monumentalumą, aikštės savasties ženklus, siūlė invazinius, pernelyg universalius ir nekontekstualių sprendimų, nesusijusių su buvusiu aikštės ir jos gretimybų turiniu ir nederamu disonansu menkinančius jos istorinę reprezentacinę vertę.

Istorikai irgi kritikavo šį projektą todėl, kad Vienybės aikštė, jį įgyvendinant, buvo traktuojama atsietai nuo Karo muziejaus sodelio erdvės – būtent taip, kaip tai buvo daroma sovietmečiu, kai Karo muziejaus sodelio erdvę buvo siekiama sąmoningai sumenkinti, ištrinti ir paneigti.

Kritikos Kaune sulaukė ir grynai techninis sprendimas, turėjęs stiprią simbolinę prasmę – įvažiavimas į požeminį parkingą buvo įrengtas tiesiai prieš „Laisvės“ statulą.

Rezultatas – aikštės įgyvendinimas Kaune galiausiai sukūrė dvi visiškai priešingas ir visuomenę priešinančias žinutes. Profesionalai visą projektą kritikavo, vystytojai gyrė ir didžiavosi, vadindami naująją erdvę „laimingų žmonių aikšte“.

3. Identifikavus archeologijos sluoksnį, kuris yra ne giliai po žeme, o paviršiuje, Klaipėdos Atgimimo aikštės atveju sprendimas ir čia įgyvendinti dar vieną generinės architektūros projektą atrodytų disonuojantis.

Abu – Kauno ir Klaipėdos – aikščių projektai iš pirmo žvilgsnio atrodo kaip požeminių parkingų projektai, kur apipavidalinimas paviršiuje tėra priedas, nors taip neturėtų būti. Skirtingai nei Kaune, kur požeminės dalies projektas buvo privatus, Klaipėdoje viskas įgyvendinama viešaisiais ištekliais. Čia tai lyg ir sukuria geresnes sąlygas reaguoti į viešus klausimus, ar generinė architektūra Klaipėdos Atgimimo aikštei tinka.

Faktas, kad ir Klaipėdoje buvo pajudėta jos įgyvendinimo keliu, nestebina. Kaip minėta, politikai daug kur Europoje balsuoja įgyvendinti neutralizuojančius sprendimus. Nestebina (po visų diskusijų ir konkursų) ir tai, kad Klaipėdoje imtasi įgyvendinti projektą, kuris buvo išrinktas iš esmės atviro konkurso procedūros vengiant.

Bet šiandien Klaipėdos atveju būtina atsakyti į klausimą, kokie saugikliai ir kokie etapai buvo numatyti atlikus archeologinius kasinėjimus, jau turint galutinę šių kasinėjimų ataskaitą? Ar kasinėjimų rezultatai neturėtų tapti pagrindu keisti projektą? Dabar yra tas metas, kai archeologinių tyrimų rezultatus galima įtraukti į projektą, jį keičiant ir net keliant klausimą, ar tikrai požeminio parkingo labai reikia būtent čia, ar jis negali būti įgyvendintas kitur, kai čia yra toks archeologijos sluoksnis?

Bet yra daug svarbesnis klausimas, į kurį Klaipėdos atveju taip pat būtina atsakyti – ar tai, kas Lenino aikštėje įvyko sovietmečiu, buvo deformacija, kurią reikia pataisyti, ar tai buvo „nauja pradžia“, kurią dabar tereikia gilinti ir tęsti?

Archeologijos sluoksnis lyg ir sakytų, kad sprendimas dar labiau neutralizuoti aikštę nėra tinkamas. Dėl šios aikštės istorinio unikalumo čia toks sprendimas netinka. Ypač komiška ir paradoksaliai atrodo naujosios aikštės dizainui sukurtas Senamiesčio maketas, kuris yra ne kas kita, kaip nuoroda į tą Senamiesčio koncepciją, kuri mums suformuota sovietmečio patirties, o ne palaikoma dabartinių tyrimų.

Kaip laikinas sprendimas maždaug 20 metų laikotarpiui toks neutralizuojantis sprendimas, kokį ruošiamasi įgyvendinti Klaipėdoje, gal ir galėtų būti įgyvendintas. Bet didžiausią problemą kelia požeminis parkingas. Nes archeologinės atodangos aiškiai liudija, kad jo įrengimas galutinai sunaikintų istorinį sluoksnį, kuris yra visiškai paviršiuje.

Archeologinis sluoksnis Klaipėdos Atgimimo aikštėje, lyginant su Kauno Vienybės aikštės atveju, yra nepalyginamai kitoks, jo daugiau ir jis turėtų būti gilesnis. Atrodo gal ir suprantama, kad projektuojant tai nebuvo įvertinta. Juk Klaipėda yra „išdaužytas“ miestas. Daug kam tai, kas miesto erdvėse matoma šiandien ir kas buvo matoma keli dešimtmečiai prieš tai, suformavo vienintelį vaizdą. Kai žmonės nėra matę kito vaizdo, jie įsivaizduoja, kad visada viskas taip ir buvo. Buvusį vaizdą padeda suvokti istorinė vaizduotė. Jį padėtų suvokti ir kompleksinis archeologinių tyrimų įvertinimas.

ARCHEOLOGINĖS PROBLEMATIKOS ANALIZĖ

(Klaipėdos universiteto archeologės dr. Raimondos Nabažaitės pranešime 2025-01-30 suformuluotos esminės tezės)

1. Dėl Kultūros paveldo departamento Klaipėdos teritorinio skyriaus vaidmens

Kultūros paveldo departamento Klaipėdos teritorinis skyrius, 2023-04-05 suderinęs Atgimimo aikštės rekonstrukcijos projektą, įrengiant požeminę automobilių saugyklą, paveikė proceso eigą užprogramuodamas konfliktą. Mat projektą jis suderino iki įgyvendinant detaliuosius archeologinius tyrinėjimus, kurie pradėti tik 2024 m., t. y. praėjus metams po to, kai buvo gautas statybos leidimas, ir kurie dar privalės būti tęsiami išminavus teritoriją, kartu su identifikuotų objektų architektūriniais tyrimais ir vertingųjų savybių nustatymo procedūromis. 2023 m. Departamentas galėjo remtis ankstesniais, pirmiausia 2014 ir 2017 m. žvalgomųjų archeologinių tyrimų rezultatais. Jau šių tyrimų metu buvo identifikuoti nesuardyti kultūriniai sluoksniai su pastatų liekanomis, bet vieta nebuvo kompleksiskai ištirta – tyrimai palietė vos

1,6 proc. viso Atgimimo aikštės ploto (iširta 160 m² iš 1 ha). Archeologinių tyrimų procesus reguliuojančiai institucijai yra žinoma, kad, pagal praktiką ir teisės aktus, žvalgomaisiais tyrimais siekiama nustatyti tik pirminę tiriamo objekto būklę, datuoti jį ir kt. Žvalgomųjų tyrimų duomenys yra preliminarūs, rekomendaciniai, bet jie nelemia projektavimo sprendimų. Tai tik pirminė informacija, padedanti archeologams modeliuoti tolesnę tyrimų metodiką (išskyrus atvejus, kai archeologų mokslinėje pažymoje aiškiai nurodoma, kad tęsti tyrimus nėra tikslinga, kas negalioja Atgimimo aikštės atveju).

Savo ruožtu detalieji tyrimai yra plačios apimties archeologiniai tyrimai, kuriais siekiama surinkti išsamius duomenis apie tiriamus objektus (daugiau žr. teisės akte Paveldo tvarkybos reglamentas PTR 2.13.01:2022).

Šiuo atveju detaliuosius tyrimus buvo leista vykdyti Atgimimo aikštės rekonstrukcijos ir požeminės saugyklos statybos darbų metu. Akivaizdu, kad tai nepaiso logiško ir procedūromis apibrėžto eiliškumo. Tuo projekto užsakovui sukuriama sklандаus projekto įgyvendinimo iliuzija, esą gali ir nebūti poreikio integruoti paveldo objektus ar rizikos, kad projekto gali nepavykti realizuoti pagal pirminį variantą.

2. Dėl archeologinio palikimo, datuojamo po 1800 m., reglamentavimo ir tendencingai konstruojamo jo menkavertiškumo

Lietuvoje veikiančios teisės aktai laiko prasme archeologinį sluoksnį apibrėžia tuo, kas susiformavo iki 1800 m. Tačiau Klaipėdos senojoje miesto dalyje XIX a.–XX a. pirmosios pusės architektūra vaidina formuojantį vaidmenį: ir didžioji dalis Senamiesčio atkurta po 1854 m. gaisro.

Nepaisant šios Klaipėdos specifikos, kai mieste susiduriame su šio laikotarpio archeologijos palikimu, 1800 m. data kuria erdvę (ne)sąmoningoms manipuliacijoms dėl atidengtų objektų verčių konstravimo.

Santykis su archeologijos palikimu Klaipėdoje apskritai yra komplikuoatas. Išskyrus du – Klaipėdos piliavietės ir Šv. Jono bažnyčios – regeneravimo projektus, archeologijos panauda miesto kultūrinei vertei kurti yra nepastebima. Daugeliu atvejų archeologiniai tyrimai nedaro poveikio sociokultūrinei aplinkai, miesto plėtros projektams, architektų sprendimams, o XIX–XX a. archeologijos palikimo pritaikomumo pavydžių apskritai nesama. Nėra nė vieno pavyzdžio, kad šio laikotarpio archeologijos palikimas jau būtų tapęs kultūros ištekliumi. Žvelgiant į per pastarąjį dešimtmetį Klaipėdoje vykdytų archeologinių tyrimų imtį (<443), net 86 proc. tirtų objektų sudarė neinformatyvūs tyrimai, kuriems didžiaja dalimi priskiriami XIX–XX amžiais datuojami sluoksniai (analizė parengta pagal *Archeologinių tyrinėjimų Lietuvoje 2012–2022 metais publikacijas*).

Tai – fonas, kuriantis išankstinį ir neigiama konotacija paženklintą archeologijos objektų vertinimą. Tai pastebima ir Atgimimo aikštės atveju: 1) kaip minėta, aikštės rekonstrukcijos su požemine saugykla projektas suderintas iki detaliųjų tyrimų; 2) 2024 m. archeologinius tyrimus vykdę archeologai (UAB „Statybų archeologija“), pasisakydami viešojoje erdvėje, akcentuoja, kad jiems įdomūs tik kultūriniai sluoksniai, datuojami iki 1800 m.

Susipažinus su šių archeologų 2024 m. parengtu Atgimimo aikštės archeologinių tyrimų projektu, akivaizdu, kad tyrėjams buvo žinoma šios erdvės istorinė raida. Žinoma ir tai, kad ši miesto dalis buvo aktyviausiai užstatyta apie 1800 m. (būtent XIX a. ir XX a. pirmosios pusės objektų daugiausia rasta). Ankstesnio laikotarpio archeologiniai elementai šioje erdvėje nėra formuojantys. Turimi galvoje apie 1678–1763 m. egzistavę fortifikacijos objektai, kurių tikėtina archeologinė išraiška bus žemių sampylų su įtvirtinimais liekanos bei užpiltiniai sluoksniai su radiniais buvusiuose vandens grioviuose. Taigi materialiosios išraiškos prasme būtent XIX–XX a. pastatai ir grindiniai tiriamoje erdvėje yra svarbiausi, formuojantys istorinio miesto kultūrinio ir ekonominio augimo liudininkai.

Kitaip tariant, toks Atgimimo aikštėje susiformavusio kultūrinio sluoksnio verčių vertinimas, kai akcentuojamas tik laikotarpis iki 1800 m., yra tik formalus reglamento taikymas, (ne)sąmoningai ignoruojantis tikrąsias archeologines vertes, kurias konkrečioje vietoje visuomet nusako konkretus istorinis kontekstas. Šiuo atveju kontekstas aiškiai vėlyvesnis. Vertinant XIX–XX a. archeologijos sluoksnius Atgimimo aikštėje, šios aplinkybės ignoruoti negalima.

Be to, XIX–XX a. archeologijos sluoksniai yra artimesni dabartinei visuomenei, kurios dalis dar mena pokario laikotarpį, kai Atgimimo aikštės erdvėje buvo griaujami istoriniai pastatai, valomi griuvėsiai, o Senamiesčio dalis kitapus Dangės regeneruojama.

3. Dėl Kultūros ministerijos 1-oji nekilnojamojo kultūros paveldo vertinimo tarybos sprendimų ir jų poveikio aikštės rekonstrukcijos eigai

Nors Kultūros paveldo departamento Klaipėdos teritorinis skyrius 2023 m. suderino Atgimimo aikštės rekonstrukcijos projektą, kai detalieji archeologiniai tyrimai dar nebuvo pradėti, tai nereiškia, kad aptikus archeologijos objektus, nėra jų apsaugos teisinio reguliavimo. Paveldo tvarkybos reglamento PTR 2.13.01:2022 punktas 15.13 sako, kad tyrimų metu aptiktos statinių liekanos, kai yra galimybės, saugomos ir eksponuojamos jų radimo vietoje. Ar tyrimų metu aptiktos statinių liekanos yra kultūros paveldo objekto ar vietovės vertingosios savybės, nustato nekilnojamojo kultūros paveldo vertinimo tarybos. Tarybai nustačius, kad statinių liekanos yra vertingosios savybės, privaloma jas išsaugoti jų radimo vietoje (*in situ*).

Kaip žinia, 2024 m. Atgimimo aikštėje archeologiniai tyrimai pradėti vykdyti pagal požeminės automobilių saugyklos perimetrą (kur numatyta įrengti gelžbetoninę sprausiasienę; toliau dar turi būti tiriama saugyklos centrinė dalis). Ten jau atidengta pastatų ir grindinių liekanų, kurių daliai Vertinimo taryba suteikė teisinę apsaugą, o kitos dalies vertinimą atidėjo iki bus atlikti detalesni archeologijos tyrimai.

Pagal galiojančius teisės aktus, tai reiškia, kad Atgimimo aikštės rekonstrukcijos projekto sprendimai turės būti koreguojami, o užsakovas – Klaipėdos miesto savivaldybės administracija – privalo to paisyti ir reaguoti į pasikeitusias aplinkybes.

Kaip integruoti archeologijos objektus į statybos projektus, pasaulinėje praktikoje esama daugybės pavyzdžių. Pagal pobūdį gana artimas Atgimimo aikštei yra automobilių parkingo Lisabonoje pavyzdys.

REKOMENDACIJOS

Problema, susidariusią 2024 m. archeologinių tyrimų metu identifikavus aikštės erdvėje vertingus požeminius kultūrinius sluoksnius, dėl kurių užsakovas – Klaipėdos miesto savivaldybės administracija – privalės inicijuoti projektinių sprendimų keitimą, siūloma spręsti vadovaujantis šiomis rekomendacijomis:

1. **Atgimimo aikštės rekonstrukcijos projekto sprendimus koreguoti tik baigus visus suplanuotus detaliuosius archeologinius tyrimus**

Tai prioritetinga, pirmiausia įgyvendintina rekomendacija.

Atlikus prioritetinius sklypo išminavimo darbus, rekonstruojamos aikštės projekto sprendimus būtina koreguoti tik užbaigus 2024 m. pradėtus detaliuosius tyrimus, visa apimtimi atidengiant po žeme tebesančius senojo užstatymo elementus pagal Mokslinės archeologijos komisijos rekomendacijas (atidengti ištisą kvartalą) ir sulaukus Kultūros ministerijos nekilnojamojo kultūros paveldo vertinimo tarybų procedūrinio įvertinimo galutinių rezultatų.

Šis siūlymas grindžiamas tuo, kad tik žinant objektų, kuriuos reikės išsaugoti, visumą, bus įmanoma galutinai atsakyti į klausimą, kaip jie paveiks projekto sprendimų koregavimą. Suprantama, kad dėl to, kas yra likę po žeme, vertės, gali būti įvairių neprofesionalių nuomonių, tačiau Lietuvoje galiojantys įstatymai ir poreikis išsaugoti dalį senosios Klaipėdos kultūrinio sluoksnio šioje buvusioje Senamiesčio dalyje bet kokių atveju diktuos sprendimą, kaip keisti projektą.

Detaliųjų archeologinių tyrimų vykdymo metu tęsti šiuo metu numatytą gelžbetoninės sprausasienės statybą (net ir integruojant jau dabar Kultūros ministerijos 1-osios nekilnojamojo kultūros paveldo vertinimo tarybos nurodytus saugoti archeologijos paveldo objektus) būtų finansiškai rizikingas projekto plėtojimo veiksmas.

Būtina suprasti, kad neturint archeologinių tyrimų rezultatų įvertinimo, nėra aišku, kokia apimtimi projekto užsakovui pavyks realizuoti visą projektą. Atsižvelgiant į istorinį užstatymo kontekstą ir archeologinį intensyvumą Atgimimo aikštės vietoje, pernelyg didelė tikimybė, kad projektą teks *iš esmės* koreguoti ieškant įgyvendinimo alternatyvų.

2. **Koreguoti rekonstruojamos aikštės antžeminės dalies sprendimus**

Profesionalių ir akademiniai vertinimai sutaria dėl to, kad realizuojamas aikštės rekonstravimo projekto dizainas yra menkavertis, pasirinkti sprendimai laikini, su aplinkiniu kontekstu jie menkai susieti. Pagaliau – archeologinio paveldo integravimo ir atvėrimo viešajam pažinimui klausimas šiuo metu patvirtintuose dizaino sprendimuose nebuvo sprendžiamas.

Išaiškėjus, kokia apimtimi teks išsaugoti archeologijos paveldą, rekomenduojame maksimaliai integruoti tai, kas šioje Senamiesčio vietoje dar likę autentiška, kaip reikšmingiausią šios vietos kultūros išteklių, atverti požeminius kultūros sluoksnius viešajam pažinimui ir kartu rasti būdą, kaip tai išsaugoti ateities kartoms.

Antžeminės dalies korekcijoms būtina pasitelkti akademines ir ekspertines kompetencijas. Sprendimų dėl to, kaip atrodys svarbiausia miesto aikštė, negalima priimti pasikliaujant vien savivaldybės valdininkų žiniomis ir po to tikėtis, kad šie sprendimai sulauks bent kažkokio profesionalų palaikymo.

Prioritetinis kelias, kuriuo eiti tokiais atvejais yra apsisprendusi pati Klaipėdos miesto savivaldybė⁸, būtų rengti architektūrinį konkursą.

3. Koreguoti rekonstruojamos aikštės požeminės dalies sprendimus arba ieškoti alternatyvos automobilių saugyklai kitur

Įvertinus visa apimtimi įgyvendintus archeologinių tyrimų rezultatus ir naujas vietas vertes, kurios atsiranda dėl archeologijos sluoksnio atvėrimo viešam pažinimui ir jo panaudojimo kaip kultūros išteklius, labiausiai tikėtina, kad požeminės automobilių saugyklos klausimą teks spręsti vienu iš šių būdų: 1) archeologijos objektus pavyks integruoti į esamą požeminės dalies projektą, koreguojant jo sprendimus; 2) archeologijos objektų bus tiesiog per daug ir išsaugoti jų kartu įgyvendinant požeminės dalies projektą techniškai nepavyks.

Atsižvelgiant į antrosios situacijos riziką, kuri, kaip minėta, pernelyg tikėtina, rekomenduotina iš naujo įvertinti automobilių saugyklos įrengimo būtent šioje miesto dalyje ir būtent po žeme poreikį. Jeigu argumentų automobilių saugyklai miesto centre dar esama pakankamai, būtina jau dabar apsvarstyti tokios saugyklos alternatyvią vietą.

Siekiant išvengti panašių komplikuočių situacijų, svarstyтина grįžti prie jau prieš kurį laiką architektų gretose siūlytos, bet tuo metu tinkamo dėmesio nesulaukusios požeminės automobilių saugyklos po Liepų gatve alternatyvos: esami istoriniai duomenys leidžia teigti, kad šios gatvės pagrindinė ašis nuo XVI a. nebuvo užstatyta, todėl tikėtinas poreikis integruoti archeologijos objektus čia bus minimalus. Siūlome įvertinti ir galimybę požeminę automobilių saugyklą įrengti palei planuojamo Bastionų gatvės ir tilto ašį dešiniajame upės krante: istoriniai duomenys leidžia teigti, kad Dangės skveras ir jo tęsinys šioje vietoje iki XX a. buvo ūkinė ir pramoninė zona, tad ir čia tikėtinas poreikis integruoti archeologijos objektus būtų minimalus. Kita

⁸ Žr. Klaipėdos miesto savivaldybės tarybos 2022-09-15 sprendimą Nr. T2–216 Dėl architektūrinių konkursų organizavimo.

svarstyti alternatyva – šiuo metu ne visa apimtimi apkrauta ir plėtojimo galimybių dar turinti antžeminė daugiaaukštė automobilių aikštelė viešbučio „Amberton Hotel Klaipėda“ kieme. Be to, diskusijų metų urbanistai išsakė nuomonę, kad dar neišnaudotos ir Atgimimo aikštės prieigos, konkrečiai plati Herkaus Manto gatvės atkarpa ruože tarp Liepų ir Danės gatvių, kuri, jų nuomone, irgi galėtų būti pritaikyta automobiliams parkuoti.

- 4. Archeologijos integravimo problemą, susidariusią rekonstruojant Atgimimo aikštę, vertinti kaip galimybę modeliuoti panašių problemų sprendimą ateityje**
Žvelgdami iš akademinės perspektyvos, susidariusią archeologijos integravimo į projektą problemą vertiname kaip aplinkybę, kuri gali padėti pasiekti kokybiškai naujo rezultato ne tik Atgimimo aikštėje, bet ir įgyvendinant miesto plėtros projektus kitose istorinėse Klaipėdos miesto dalyse.

Siekiant išvengti tokių pat klaidų ateityje, manytume, kad atviras ir konsoliduotas Atgimimo aikštės projekto sprendimų koregavimas pagal pasikeitusias aplinkybes galėtų sukurti tvirtą pagrindą formuoti Klaipėdos istorinės miesto dalies vystymo gaires. Šias gaires įsivaizduojame kaip akademinę studiją.

Rekomenduojame ieškoti galimybių tokią studiją užsakyti. Ji turėtų atsakyti į esminį klausimą, kokioje struktūroje ir kokie elementai gali būti ne tik Atgimimo aikštėje, bet ir kitose panašiose istorinio Klaipėdos centro vietose. Kitaip tariant, tarpdisciplininis empirinis tyrimas su moksliskai pagrįstais algoritmais ir veiklos režimais apie plėtros ir apsaugos balansą Senamiestyje ir jo prieigose galėtų tapti susitarimo priemone. Ji galėtų padėti ne tik Klaipėdos miesto savivaldybės administracijai, bet ir kitiems vystytojams palankiau realizuoti statybų projektus ateityje išvengiant situacijų, kai deramas kultūros paveldo neįvertinimas laiku tampa esminiu iššūkiu viso projekto tęstinumui.

Ši rekomendacija galėtų būti pradėta įgyvendinti kartu su pirmąja rekomendacija (prieš antrąją ir trečiąją). Jos įgyvendinimas leistų sugrįžti į taip ir nebaigtą šios miesto dalies urbanistinio formavimo išeitinių sąlygų etapą, tinkamai argumentuoti ne tik Atgimimo aikštės, bet ir visos istorinės miesto dalies erdvinio formavimo strategiją, įvertinus plėtros bei apsaugos režimus. Aikštės rekonstrukcija – tai ne vieno sklypo klausimas; tai klausimas, kaip elgiamės su visa istorinės miesto dalies urbanistine struktūra.